

DOI: <https://doi.org/10.36719/3005-3137/11/299-304>

Ülkər Həsənova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ARTİ-nin doktorantı

Bakı, Azərbaycan

hasanova.ulkar.96@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-6054-7503>

Tarix dərslərində şagirdlərdə akmeoloji bacarıqların formalaşdırılması

Xülasə

Müasir şəraitdə təhsil sisteminin strateji məqsədlərindən biri davamlı özünüinkişaf yönümlü, ümumbəşəri dəyərlərin prioritetini qəbul edən və işlərində davamlı nailiyyətlərə, cəmiyyətin və dövlətin inkişafına töhfə verməyə çalışan şagirdlər yetişdirməkdir. Müasir dövrümüzdə təhsil sistemində əsas məqsədlərdən biri də təhsilalanların həyatı bacarıqları mənimsəməsinə təmin etməkdir. Bu baxımdan, tədris prosesində akmeoloji bacarıqların tətbiq olunması mühüm əhəmiyyət daşıyır. Məqalədə tarix dərslərində təhsilalanların düşüncə və şəxsi inkişafına yönəlmiş akmeoloji bacarıqların tətbiqi imkanları və əhəmiyyəti araşdırılır. Akmeoloji bacarıqlar şagirdin şəxsiyyətini, onun məqsədyönlülüynü və informasiya savadlılığını inkişaf etdirir, ümumbəşəri və milli dəyərlərin mənimsənilməsinə şərait yaradır. Bu bacarıqların qiymətləndirilməsi reflektiv metodlar, portfolio qiymətləndirməsi, debat və başqa interaktiv vasitələrlə mümkündür. Tədqiqatın nəticəsində qeyd olunur ki, tarix dərslərində şagirdlərin akmeoloji bacarığını inkişaf etdirdikdə, onlar həm tədrisdə uğur qazanır, həm də sosial, mədəni baxımdan daha yetkin və məsuliyyətli fərdlər kimi formalaşırlar. Təhsil müəssisələri tədris prosesində şagirdlərin şəxsiyyət kimi yetişdirilməsində həlledici rol oynayır. Şagirdlərdə akmeoloji bacarıqların formalaşdırılması bir sıra amillərdən asılıdır. Bu amillər təhsil müəssisələrində texniki avadanlıqların müasirləşdirilməsi, müəllimlərin müasir peşəkar bilik və bacarıqlara yiyələnməsi, onların peşəkar fəaliyyəti üçün şagirdlərdə akmeoloji bacarıqların formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsindən ibarətdir. Ölkəmizin təhsil sisteminin əsas inkişaf istiqamətlərindən biri cəmiyyətə intellektual və mənəvi keyfiyyətlərə malik bir vətəndaş yetişdirməkdir. Məhz buna görə də ümumtəhsil müəssisələrində tarix fənninin tədrisində şagirdlərdə akmeoloji bacarıqların formalaşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

***Açar sözlər:** Akmeoloji bacarıq, tarix fənni, şəxsiyyət, üsul, interaktiv vasitə*

Ulkar Hasanova

Azerbaijan State Pedagogical University

ARTİ-nin doktorantı

Baku, Azerbaijan

hasanova.ulkar.96@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-6054-7503>

Formation of Acmeology Skills in Students in History Lessons

Abstract

In modern conditions, one of the strategic goals of the education system is to educate students who are oriented towards continuous self-development, accept the priority of universal values, and strive to achieve sustainable achievements in their work and contribute to the

development of society and the state. In our modern era, one of the main goals of the education system is to ensure that students not only acquire knowledge, but also master life skills. In this regard, the application of acmeological skills in the teaching process, especially in the subject of history, is of great importance. The article examines the ways of applying acmeological skills aimed at the thinking and personal development of students in history lessons and their importance for them. Acmeological skills develop the student's personality, his purposefulness and information literacy. They also create conditions for the assimilation of universal and national values. The assessment of these skills is possible through reflective methods, portfolio assessment, debate and other means. The study results show that when students develop acmeological skills in history lessons, they achieve success in science and teaching, and also become more mature and responsible individuals in social and cultural terms in life. These factors include the modernization of technical equipment in educational institutions, the acquisition of modern professional knowledge and skills by teachers, the formation and development of acmeological skills in students for their professional activities. One of the main development directions of the education system of our country is to educate a citizen with intellectual and moral qualities for society. That is why the formation of acmeological skills in students in the teaching of history in secondary schools is of great importance

Keywords: *Acmeological skill, history subject, skill, personality, method, means*

Giriş

Müasir dövrdə təhsilin əsas məqsədi yalnız bilik vermək deyil, həm də düşünən, analiz edən, yaradıcı və məsuliyyətli şagirdlərin şəxsiyyətli vətəndaşlar kimi yetişdirilməsidir. Bu baxımdan, akmeoloji sərəştənin inkişafı təhsil prosesində mühüm yer tutur. Akmeoloji sərəştə insanın öz potensialını maksimum dərəcədə üzə çıxarması və bu potensialı şəxsiyyət kimi inkişafında istifadə etməsi bacarığıdır. Xüsusilə, tarix dərsləri bu sərəştənin formalaşdırılması üçün geniş imkanlar təqdim edir. Tarix fənni kimi təkcə keçmişə öyrənmək deyil, həmçinin bu günə və gələcəyə düzgün baxış formalaşdırmaq üçün bir vasitədir. Məhz bu məqalədə tarix dərslərində təhsilalanlarda akmeoloji sərəştənin formalaşdırılmasında istifadə olunan üsul və vasitələrin rolu ön plana çəkilmişdir.

Tədqiqat

Akmeologiya insanın ən yüksək peşəkarlıq və şəxsi inkişaf zirvəsinə çatmasını öyrənən elmdir. Bu sahəyə aid bacarıqlar insanın özünü dərk etmə, inkişaf etdirmə və potensialını reallaşdırma istiqamətindəki fəaliyyətlərini əhatə edir. Təhsil sistemində bu bacarıqların inkişaf etdirilməsi təhsilalanların həm akademik, həm də sosial uğurlarına mühüm təsir göstərir. Xüsusilə tarix fənni şagirdlərin tənqidi təfəkkür, analitik və sosial ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün geniş imkanlar yaradır. Tarix fənni şagirdlərə yalnız keçmiş hadisələr haqqında məlumatlandırmır, eyni zamanda onların məntiqi, tənqidi təfəkkürünün inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayır.

Ümumilikdə, **akmeologiya** – insanın fərdi və peşəkar inkişafının zirvə nöqtəsinə çatma yollarını öyrənən elmdir. Bu elmin təhsil sahəsində tətbiqi “akmeoloji bacarıq” anlayışını meydana çıxarır. Akmeoloji bacarıq dedikdə, şagirdin:

1. Özünü dərk etməsi;
2. Təfəkkür və yaradıcı potensialını reallaşdırması;
3. Müstəqil qərarverməsi;

4. Sosial məsuliyyət daşınması;

5. Liderlik və təşəbbüskarlıq nümayiş etdirməsi kimi xüsusiyyətlər başa düşülür.

Təhsilinin akmeoloji modeli, insanın peşəkar fəaliyyətə hazırlanmasında yeni keyfiyyətə nail olmağa yönəlmiş təhsil mühitidir. Akmeoloji yönü təhsil yeni integrativ düşüncə tərzlərinə malik şagirdlərin davamlı inkişafında, müasir həyata uyğunlaşmasında, özünüifadə bacarıqlarının formalaşmasında və cəmiyyətə layiqli vətəndaş kimi hazırlanmasında mühüm rol oynayır.

Müasir dövrdə təhsilalanlarda akmeoloji düşüncənin, yaradıcı fəaliyyət metodlarının formalaşması, yeniliyə can atmaq, uğur qazanmaq, peşəkar bacarıq potensialı nümayiş etdirmək kimi məsələlər akmeoloji bacarığın zəruri komponentləridir.

Tarix fənninin tədrisində akmeoloji səriştənin formalaşması prosesində şagirdin məqsədi bilik səviyyəsini daha da inkişaf etdirməkdir. Akmeoloji səriştə şagirdin özünün təhsil sahəsində ehtiyaclarını bilir, yeni bilik və bacarıqların əldə edilməsi və onları davamlı inkişaf etdirməyə imkan verir. Bu şagirdlərə öz potensialını yenidən qiymətləndirmək, dərslər və elmi mənbələrlə metodiki cəhətdən işləmək, məlumatları təhlil etmək, yoxlamaq, sistemə salmağa və tədqiqatçılıq qabiliyyətini inkişaf etdirməyə kömək edir.

Ümumtəhsil müəssisələrində tarix fənninin tədrisi zamanı şagirdlərin akmeoloji səriştəsinin formalaşması üçün əsas amillər bunlardır: təhsil, tədqiqat, praktik təcrübə, motivasiya və s. Şagirdlərin özünün inkişaf etdirməsi müxtəlif iş və fəaliyyət formalarında onların fəal iştirakı ilə bağlıdır.

Şagirdlərdə akmeoloji bacarıqların formalaşdırılması üçün müasir pedaqoji yönümlü təlim metodlarının tətbiqini tələb edir, imkan verir. Tarix fənnində akmeoloji bacarıq həm psixoloji-pedaqoji təcrübəni nümayiş etdirir, həm də akmeoloji texnologiyalara, diaqnostik metodlara, özünüidarəetmə prinsipinə, refleksin inkişafına, öyrənmələrin bacarıqlarının formalaşmasına və inkişafına və s. stereotiplərə əsaslanır. "Mən-konsepsiyası"nın və akmeoloji bacarığın şüurlu şəkildə formalaşmasına istiqamətlənmiş xüsusi üsul və iş oyunlarından ibarətdir (Zashikhin, 2005, Profilnaya school. No. 6).

Emosionalyönü qiymətləndirmə bir şəxs kimi yaradıcı özünüifadə və məqsədyönlü özünüinkişaf qiymətləndirməsi, pedaqoji təsir, şagirdlərin məlumatı şüurlu şəkildə qəbul etməsinin təşkili ilə əlaqədardır.

Akmeoloji bacarıq koqnitiv - ətraf mühit haqqında bilik dairəsini genişləndirmək, fərqli düşüncə formalaşdırmaq, bilik ehtiyaclarını inkişaf etdirmək üçün olan bacarıqdır. Eyni zamanda peşəkar inkişafın əhəmiyyətini, məqsədini, peşəkar fəaliyyətini, zehni vəziyyəti, şagirdlərin nəzəri biliklərə yiyələnməsini təmin etməyi əhatə edir. Şagirdlərin təfəkkürünü və müstəqil düşünmə qabiliyyəti üçün onların diqqətini cəmləşdirmək, hadisələrə tənqidi yanaşma, tarixi faktların təhlili bacarığının inkişafı, nəzəri materialları xatırlama və gücləndirilməsində mühüm rol oynayır (Bederkhanova, 2001, s. 48).

Akmeoloji yanaşma istiqamətində B.Ananyev, A.Derkaç, N.Kuzmina, A.Bodalev, L.Vıqotski və başqaları tədqiqat işləri aparmışlar. Onlar şəxsiyyətin inkişafı, peşəkar fəaliyyətin akmeoloji aspektləri və akmeoloji yanaşmanın formalaşmasına aid öz nəzəriyyələrini irəli sürmüşlər. Məsələn: L.Vıqotski təlim və inkişafın qarşılıqlı əlaqəsi haqqında nəzəriyyəni irəli sürmüşdür (Bordovskaya, 2001, s.115).

Şagirdlərin akmeoloji bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi üçün ən vacib müxtəlif təlim metodlarından istifadə olunmasıdır.

Şagirdlərdə akmeoloji bacarıqların formalaşdırılması üçün bir neçə istiqamət mövcuddur:

- tənqidi və yaradıcı düşüncə;
- özünüidarə və məqsədyönlülük;
- analitik təhlil bacarığı;
- problemlərləlmə və qərarvermə;
- empati qurma;
- özünüqiyəmləndirmə və refleksiya (Musayev, 2022, s.45).

Bu bacarıqlar şagirdlərin həm təhsil sahəsində, həm də gələcək həyatlarında uğur qazanmalarına zəmin yaradır. Akmeoloji bacarığın məqsədyönlü təşkili, uğurlu tətbiqi, pedaqoji-psixoloji şəraitin yaradılması, şagirdlərin səviyyəsinə uyğun metod və üsulların seçilməsi pedaqoji istiqamətdə müsbət nəticələrin əldə olunmasına kömək olur.

Tədris zamanı şagirdlərdə akmeoloji bacarıqların formalaşmasında təhsilverənin rolu xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Müəllim istiqamətverən rəhbər rolunu oynayır. Bu zaman müəllim bir sıra vəzifələri yerinə yetirməlidir.

- şagirdlərin aktiv iştirakını təmin etmək;
- yaradıcı və məntiqi düşüncə üçün şərait yaratmaq;
- müstəqil tədqiqatçılığa təşviq etmək;
- şagirdlərin ideya və fikirlərinə hörmətlə yanaşmaq (Andreev, 2000, s.508).

Bu qaydalar şagirdlərin öz bacarıqlarını kəşf etməsində və inkişaf etdirməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Tarix dərslərində akmeoloji bacarıqların bir sıra tətbiqi yolları vardır. Akmeologiya bizim baxışımız kontekstində pedaqoji texnologiyalara akmeoloji yanaşma kimi şərh olunur. O, öz növbəsində pedaqoji texnologiyaların mahiyyətini və əhəmiyyətini yüksək inkişafın, məhsuldarlığın səviyyəsinə çatdırmaq və son nəticədə öyrənənləri bilik zirvələrinə yönəltmək üçün platforma rolunu oynayır.

Layihə əsaslı öyrənmədə şagirdlər şəxsiyyət, tarixi bir dövr və ya hadisə ilə bağlı qrup şəklində müəyyən araşdırma apararaq təqdimatlar hazırlayırlar. “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılması hansı tarixi şəraitdə baş verdi?”, “İkinci Dünya Müharibəsi dünyanın siyasi xəritəsini necə dəyişdirdi?”. Şagirdlərə hadisənin səbəbləri, gedişatı və hansı nəticələrə gətirib çıxardığı haqqında layihə hazırlamaq tapşırılır.

Şagirdlər fərdi və ya qrup şəklində kitablar, mənbələr, tarixi sənədlər toplayır, öyrəndiklərini sonrakı mərhələdə təqdimat formasında təqdim edirlər. Layihə əsaslı öyrənmə şagirdlərin həm əməkdaşlıq, həm də analitik bacarıqlarını və liderlik qabiliyyətlərini inkişaf etdirir.

Situativ tapşırıqlar və rol oyunlar tarix dərslərində daha da möhkəmləndirilir.

Situativ tapşırıqlar şagirdlərə o dövrün tarixi hadisələrində özünü görmək və o dövr üçün qərar verməyə sövq edir. Situativ tapşırıqda şagirdlərə bir neçə sual ünvanlaya bilərik: “Şəhərdə qədim tarixi abidə var və onun qorunması müzakirə olunur”. Şagirdləri tarixçilər, yerli sakinlər, bələdiyyə nümayəndələri kimi rollara bölürük. Abidənin qorunması üçün plan hazırlanmasını tapşırıq. Məqsəd şagirdlərin tarixi hadisələri daha dərinlən öyrənməsinə və analiz-sintez bacarıqlarının inkişafını təmin edir.

Rollu oyunlarda şagirdlər arasında müəyyən tarixi hadisə və ya şəxsiyyət əsasında rol bölgüsü aparılır. Məsələn, “1828-ci il Türkmənçay müqaviləsi” mövzusu tədrisi zamanı şagirdlər arasında Rusiya nümayəndəsi, Qacarların nümayəndəsi və digər rollar bölünür. Onlara müqavilənin şərtləri müzakirə olunarkən təmsil etdiyi tərəfin maraqlarını müdafiə etmək və mövqeyini əsaslandırmaq tapşırılır. Rollu oyun üsulu problemlərləlmə və qərarvermə bacarıqlarını gücləndirir.

Problemlə təlim metodu şagirdlərin düşünmə bacarığını fəallaşdıran əsas metodlardan biridir. Bu təlim metodundan müəllim tarixi hadisə ilə bağlı problemlə sual verir və şagirdlər bu sual ətrafında müzakirə aparırlar. Bu zaman şagirdlər tarixi hadisənin səbəblərini və nəticələrini araşdırırlar. Daha sonra fikirlərini müstəqil şəkildə ifadə edirlər.

Debatlar və müzakirələr tarix dərində təhsilalanların arqumentləşdirmə, tənqidi düşünmə və empatiya bacarıqlarının inkişafı üçün ən əsas üsullardandır. Bu üsul yalnız tarixi hadisələri deyil, eyni zamanda mənbələrdən məlumat seçməyə, müqayisələr aparmağa, dəlilləri arqumentləşdirməyə, bir-birilərini qarşı hörmətlə yanaşmaq və dinləməyi öyrədir (Ernazarova, 2017, s.20).

Akmeoloji bacarıqların formalaşdırılmasında refleksiya tapşırıqları da mühüm rol oynayır. Bu üsul təhsilalanlarda özünüdərk və özünüqiymətləndirmə formalaşdırır.

Tarix dərslərində akmeoloji bacarıqların tətbiqi nəticəsində təhsilalanlar:

- müstəqil düşünmə və qərarvermə bacarıqlarını inkişaf etdirir;
- tarixi hadisələri daha dərinə təhlil etməyi öyrənir;
- fikirlərini əsaslandırma və müdafiə etmə bacarığı qazanır;
- zəif və güclü tərəflərini dərk edir;
- həyata daha məqsədyönlü və məsuliyyətli yanaşmağı öyrənir (Tuktayeva. 2002, s.7).

Problemin elmi yeniliyi: Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, tarix dərslərində şagirdlərdə akmeoloji bacarıqların formalaşdırılması sistemli şəkildə tədqiq edilmişdir. Tarix dərslərində akmeoloji bacarıqların formalaşdırılması üçün lazım olan metod və üsullar müqayisəli şəkildə izah edilir.

Problemin aktuallığı: Mövzunun aktuallığı ondan ibarətdir ki, şagirdlərin tarix fənni üzrə biliyinin artırılmasında akmeoloji bacarıqların rolu danılmazdır. Bu bacarıqlar peşəkar yetkinliyi, fərdi özünüinkişafı və social adaptasiyanı təmin etməklə, şəxsin, eyni zamanda cəmiyyətin inkişafına mühüm töhfə verir.

Praktik əhəmiyyəti: Tarix dərslərində akmeoloji bacarıqların tətbiqi yalnız təhsilalanların fənn üzrə biliklərinin artırılması ilə bərabər onların şəxsiyyət kimi formalaşmasına, yaradıcı və müstəqil düşünən vətəndaşlar kimi yetişməsinə də böyük töhfə verir. Müasir metodoloji yanaşmalar bu bacarıqların tədris prosesinə inteqrasiyasını zəruri edir.

Nəticə

Şagirdlərdə akmeoloji bacarıqların formalaşdırılması müasir təhsil sisteminin əsas istiqamətlərindən biridir. Bu bacarıqlar şagirdlərin təkcə akademik biliklərini deyil, həm də onların şəxsiyyət kimi inkişafını təmin edir. Akmeoloji bacarığın tarixin tədrisində şagirdlərdə müstəqil düşünmə, tədqiqat aparma bacarıqlarının inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır. Habelə, müasir təlim metodlarından istifadə etməklə tədrisi daha səmərəli və interaktiv etmək, təşkil etmək mümkündür. Layihə metodu, müzakirələr, qrup işi və problemlə təlim kimi yanaşmalar şagirdlərin akmeoloji bacarıqlarının inkişafına böyük töhfə verir.

Beləliklə, tarix fənninin tədrisində akmeoloji yanaşmanın tətbiqi şagirdlərin potensial imkanlarının üzə çıxarmağa, onların yaradıcı və tənqidi düşünmə bacarıqlarının inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Və onların gələcək həyatlarında uğur qazanmasına şərait yaradır.

Ədəbiyyat

1. Akmeologiya (2006). Rossiyskaya akademiya gosudarstvennoy sluzhby pri Prezidente Rossiyskoy Federatsii; red. A.A. Derkach. - 2-ye izd., pererab. - M.: RAGS, 424 s.
2. Bederkhanova, V.P. (2001). Stanovleniye lichnostno oriyentirovannoy pozitsii pedaqaqa [Tekst]: monografiya / V.P. Bederkhanova; Kuban. gos. un-t. - Krasnodar Kuban. gos. un-t, 218 s.
3. Ernazarova, G.O. (2017). Pedagogical-psychological conditions of implementation of acmeological approach// Education, science and innovation. IMJ. T.: No. 3, B 19-21.
4. Musayev, D. (2022). Tarixin tədrisində interaktiv metodlardan istifadənin imkanları. Bakı, 232 s.
5. Tuktayeva, L.I. (2002). Pedaqoqicheskiye usloviya samoaktualizatsii uchenika v obrazovatel'noy srede shkoly [Tekst] : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 L.I. Tuktayeva. - M., 27 s.
6. Zashikhin, V.A. (2005). Innovation project development acmeological polyprofil school // Profilnaya school. No. 6.
7. Andreev, V.I. (2000) Pedagogy: A Textbook for Creative Self-Development [Text]: A textbook for university students majoring in Pedagogy / V.I. Andreev. - 2nd ed. - Kazan: Center for Innovation Technologies, 2000. - 607 p.
8. Bespalko, V.P. (1989) Components of pedagogical technology [Text] / V.P. Bespalko. - M.: Pedagogy. - 191 p.
9. Bordovskaya, N.V. (2001) Pedagogy [Text]: textbook for universities / N.V. Bordovskaya, A.A. Rean. - St. Petersburg: Piter., - 304 p. - (Textbook of the new century). - ISBN 5-8046-0174-1.
10. Bransky, V.P. (2002) Social synergetics and acmeology [Text] / V.P. Bransky, S.D. Pozharsky. - St. Petersburg: Polytechnic, - 476 p. - ISBN 5-7325-0664-6.

Daxil oldu: 23.04.2026

Qəbul edildi: 11.06.2026